

**«ՄԻԱՄԵԱԿԱՆ ՀՈՍԱՆՔԻ» ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԸ
ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ 1952-1953ԹԹ.**

Հայրենական մեծ պատերազմից անմիջապես հետո կոմունիստական կուսակցությունն սկսեց հզոր արշավ մտավորականության շրջանում թուլացած գաղափարական հսկողությունը վերականգնելու համար:

1946թ. օգոստոսի 14-ին ՀամԿ(Բ)Կ կենտկոմն ընդունեց «պատմական» որոշում «Ձվեզդա» և «Լենինգրադ» ամսագրերի մասին (առաջինը ստացավ նկատողություն, երկրորդը՝ փակվեց): Նրանք մեղադրվում էին «կուսակցությանը խորթ գաղափարներ» կրող գործերի՝ հատկապես բանաստեղծուհի Ա. Ախմատովայի և երկիծաբան Մ.Զոլջենկոյի ստեղծագործությունների հրապարակման մեջ¹:

Նույն ոգով ՀամԿ(Բ)Կ կենտկոմը 1947թ. «դատապարտեց» փիլիսոփայության, իսկ 1948թ. երաժշտության բնագավառների «սխալները»: Ըստ վերջին որոշման՝ մի քանի խորհրդային կոմպոզիտորներ, որոնց թվում Վ. Մուրադելին և Ա.Խաչատրյանը, «հեռացել էին ժողովրդական և դասական երաժշտության ավանդույթներից և ընտրել խորհրդային երաժշտությանը խորթ հակաժողովրդական ձևամուլական (ֆորմալիստական) ուղղություն»²:

1948թ. վերջերին «ձևամուլության» քննադատության կողքին բացահայտվեց նոր «վնասակար» թեքում՝ «կոսմոպոլիտիզմը»: Իմիջայլոց, «ձևամուլությունը» և «կոսմոպոլիտիզմը» որակվեցին որպես նույն «արևմուտքի առջև խոնարհվելու» գործելակերպի երկու կողմեր:

Գաղափարական հսկողությունը տարածվում էր հոգեկան կյանքի բոլոր բնագավառների վրա: Նույն վստահությամբ, ինչպես պատմագիտության և փիլիսոփայության ասպարեզում, կուսակցության ղեկավարությունը հանդես եկավ որպես և լեզվաբանության, և կենսաբանության, և մաթեմատիկայի օրենսդիր՝ որոշ գիտություններ որակելով որպես «բուրժուական»: Այդպիսի գնահատականի արժանացան գենետիկան և կիբեռնետիկան: Բանավեճ ծավալվեց նաև լեզվաբանության խնդիրների շուրջ:

ՀԿ(Բ)Կ կենտկոմի բյուրոն 1948թ. փետրվարի 4-ին և 1949թ. հունիսի 30-ին ընդունեց որոշումներ Հայաստանում լեզվագիտության վիճակի վերաբերյալ³: Մեջբերենք մի պարբերություն հունիսի 30-ի որոշումից. «Հայաստանի լեզվաբանների շրջանում կան գիտնականներ, որոնք ակադեմիկոս Ա. ճառյանի ղեկավարությամբ մինչև այժմ կանգնած են հնդեվրոպական լեզվագիտության դիրքերում, որը հետևողականորեն իրականացնում է իր գիտահետազոտական և դասախոսական աշխատանքները հետադիմական, ի-

¹ Տես՝ ՄՄԿՊ-ն համագումարների, կոնֆերանսների և կենտկոմի պլենումների քանաձևերում ու որոշումներում, III մաս, Երևան, 1955, էջ 615-619:

² Правда, 1948, 11 февраля.

³ Տես՝ ՀՀ ՀԲԿՓ ԿՊԱ, ֆ.1, ց.28, գ.41, ք.37-39, ց.29, գ.46, ք.48-51:

դեալիստական բուրժուական լեզվագիտության կեղծ-գիտական սկզբունքներով, ղրանով փորձելով վարկաբեկել ակադեմիկոս Սառի ուսմունքը լեզվի մասին»¹։ Նմանատիպ պիտակ է ստանում ակադեմիկոս Գ.Ղափանցյանը։ Դ.Աճառյանը ազատվում է դասախոսական աշխատանքից, իսկ Գ.Ղափանցյանը՝ իր զբաղեցրած բոլոր պաշտոններից։

1950թ. Ատալինն անձամբ մասնակցեց լեզվաբանության խնդիրներին նվիրված բանավեճին, հանդես եկավ «Մարքսիզմի վերաբերյալ լեզվագիտության մեջ» հոդվածաշարով՝ ընդդեմ Ն.Սառի տեսության և իրադրությունը փոխվեց²։ Ելնելով ստալինյան դրույթներից, ԶԿ(Բ)Կ կենտկոմի բյուրոն սխալ համարեց Գ.Ղափանցյանին ու Դ.Աճառյանին աշխատանքից հեռացումը և նրանց վերականգնեց նախկին պաշտոններում։ Կենտկոմի հուլիսի 25-ի որոշմամբ մեղքը բարդվեց «մառական» Արարատ Ղարիբյանի վրա, որը իր կողմնակիցներով «թույլ չէր տվել կարծիքների բախում լեզվագիտության բնագավառում»³։

Խորհրդային մտավորականության գաղափարախոսական դիրքերից ճնշման վերջին ակորդը հանդիսացավ մի խումբ պատմաբանների և գրականագետների նկատմամբ մեղադրանքը հայ ժողովրդի 19-րդ դարի և 20-րդ դարի սկզբի պատմությունը և գրականությունը այսպես կոչված «միասնական հոսանքի» դիրքերից շարադրելու մեջ։

1952թ. սեպտեմբերի 18-ին ԶԿ(Բ)Կ կենտկոմը քննարկում է «Ա գրականության ինստիտուտի աշխատանքների մասին» 1947թ. հոկտեմբերի 21-ի ընդունված որոշման կատարման մասին հարցը։ Արձանագրելով, որ ինստիտուտը չի կատարել կենտկոմի բյուրոյի նախորդ որոշումը՝ գրականության և հատկապես խորհրդահայ գրականության արդիական հարցերի վերաբերյալ, մարքսիստական լիարժեք գիտական աշխատություններ ստեղծելու մասին, կենտկոմի բյուրոն նշում է, որ ինստիտուտի գիտական արտադրանքում թույլ են տրվել մի շարք գաղափարա-քաղաքական սխալներ և գաղափարախոսական խեղաթյուրումներ։ Հայ գրականության դասագրքում թույլ տրված սխալների ելակետ եղել է վնասակար բուրժուական, այսպես կոչված «միասնական հոսանքի» տեսությունը։ Հայ գրականության 19-րդ դարի երկրորդ կեսի բոլոր հիմնական հարցերը վերաբերվել են ազգային-ազատագրական շարժմանը, լռության են մատնվել դասակարգային պայքարի և առանձին խմբերի ու հասարակական հոսանքների մեջ պայքարի հետ կապված հարցերը⁴։

Այնուհետև շեշտվում էր համանման սխալների ամկայությունը նաև 19-րդ դարի և 20-րդ դարի սկզբի հասարակական-քաղաքական և ազգային-ազատագրական շարժումների գնահատման վերաբերյալ պատմաբանների և փիլիսոփաների առանձին աշխատություններում⁵։

¹ Նույն տեղում, ց.29, գ.46, ք.50։

² Նույն տեղում, ք.51։

³ Նույն տեղում, ֆ.1, ց.30, գ.28, ք.160։

⁴ Նույն տեղում, ց.32, գ.32, ք.110։

⁵ Նույն տեղում, ք.111։

«Միասնական հոսանքի» հայեցակարգը լուրջ քննարկման առարկա դարձավ ԴԿ(Բ)Կ 16-րդ համագումարում /սեպտեմբեր 1952թ./: Համագումարին ներկայացրած հաշվետու զեկուցման մեջ /զեկ. Գր.Հարությունյան/ մասնավորապես քննադատության է ենթարկվում գրականագետ Խորեն Սարգսյանը, որը հայ գրականության դասագրքի ներածությունում «աշխատել է ամեն կերպ մեղմացնել այն արմատական տարբերությունները, որոնք գոյություն են ունեցել Մ.Նալբանդյանի հեղափոխական դեմոկրատիզմի և Ստ.Նազարյանի բուրժուական լիբերալիզմի մեջ»¹:

Համագումարում «միասնական հոսանքի» հայեցակարգի վերլուծությանն էր նվիրված կենտկոմի քարտուղար Ջավեն Գրիգորյանի ելույթը: Համաձայն նրա տեսակետի, «հայ բուրժուական մացիոնալիստները փորձում էին հայ հասարակությունը դիտել դասակարգային հակասություններից և դասակարգային պայքարից դուրս՝ բուրժուազիայի շահերը ներկայացնելով որպես հայ ժողովրդի համագաղափար շահերը:

Այդ նպատակով նրանք չարաշահում էին հայերի հայրենասիրական բարձր զգացմունքները, առաջին պլանի վրա քաշելով ազգային-ազգայնագրական պայքարը, փորձում էին վերջինս ենթարկել բուրժուազիայի շահերին»: Եվ որպես վառ օրինակներ բերվում են Րաֆֆու «Կայծեր», «Խենթ», «Ջալալեդդին» վեպերը, Ռ.Պատկանյանի ստեղծագործությունները, Գ.Արծրունու հրապարակախոսությունը:

Վերլուծության մեջ ասվում էր, որ «այդ գիծը առանձնապես եռանդազին անց էին կացնում դաշնակները իրենց ավանտյուրիստական գործունեության մեջ, որի նպատակն էր թմրացնել աշխատավորների դասակարգային գիտակցությունը և հաստատել հայ բուրժուազիայի տիրապետությունը»²:

Տեսական այս վերլուծությունից հետո կենտկոմի քարտուղարը իր ասածը ամրապնդում է Ստալինից կատարած մեջբերումներով, որից հետո անդրադառնում է այն գիտնականներին, որոնք «ազգային հարցը անջատում են ընդհանուր քաղաքական հարցերից, այն դարձնում ինքնուրույն հարց, դրանով իսկ զլորվելով բուրժուազիայի և պրոլետարիատի «համատեղ գործողության միասնական հողը» դրույթի դիրքերը, «միասնական հոսանքի» թեորիայի դիրքերը»³:

Եվ նա առաջին հարվածը ուղղում է Աշոտ Դովհաննիսյանի դեմ. «Նացիոնալիստական կոնցեպցիա է զարգացնում Աշոտ Դովհաննիսյանը 19-րդ դարի 50-60-ական թվականների հասարակական հոսանքների, մասնավոր բուրժուական լիբերալ Նազարյանի և ռևոլյուցիոն-դեմոկրատ Նալբանդյանի գնահատման հարցում: Այդ ոգով են գրված նրա ոչ միայն հին գործերը՝ Մ.Նալբանդյանի «Անտիպ երկերի»-ի մեկնաբանությունները, այլև նոր աշխատությունը՝ «Միքայել Նալբանդյանը և նրա ժամանակը»⁴:

¹ Տես՝ «Մովեաական Հայաստան», 1952, 21 սեպտեմբերի:

² Նույն տեղում, 24 սեպտեմբերի:

³ Նույն տեղում:

⁴ Նույն տեղում:

Ապա գաղափարախոսության գծով քարտուղարը շարունակելով իր ելույթը, նորից անդրադառնում է Րաֆֆուն. «Միասնական հոսանքի» արատավոր կոնցեպցիայի ազդեցության դրսևորում հանդիսացավ նաև Հայ-պետհրատի կողմից թույլ տրված սխալը՝ Րաֆֆու «Կայծեր» վեպի հրատարակումը, կցելով նրան քաղաքականապես սխալ առաջաբանը»¹:

ՀԿ(Բ)Կ կենտկոմի համաձայնությամբ Րաֆֆու «Կայծեր» վեպը խորհրդային Հայաստանում առաջին անգամ 1947թ. լույս էր ընծայվել հայերեն, իսկ 1949թ. ռուսերեն: 1951թ. ամռանը, «Միասնական հոսանքի» դեմ «անհաշտ» պայքարի սկզբին, ՀԿ(Բ)Կ կենտկոմի համձնարարությամբ Հայաստանի խորհրդային գրողների միության քարտուղարությունը վեպի հրատարակությունը համարեց «քաղաքական սխալ, որովհետև այդ գրվածքը ժողովուրդների մեջ թշնամանք հրահրելու իր բուրժուա-նացիոնալիստական տենդենցով խանգարում է սովետական մարդկանց ինտերնացիոնալ դաստիարակության գործին»²: ՀԿ(Բ)Կ կենտկոմի բյուրոն, 1951թ. օգոստոսի 10-ին քննարկելով Գրողների միության քարտուղարության որոշումը, նշեց, որ այդտեղ «տրվում է «Կայծեր» վեպի ճիշտ գնահատական»³:

Սակայն նորից վերադառնալիս Ջ.Գրիգորյանի ելույթին: «Կայծերի» հրատարակման օրինակից հետո նա բերում է «Միասնական հոսանքի» թեորիայի ռեցիդիվի մի այլ օրինակ ևս. Մոսկվաբնակ գրականագետ Կամսար Գրիգորյանի կողմից Ռ.Պատկանյանի տված գնահատականը «Հավ-հանքս Թումանյան» գրքում (Լենինգրադ, 1950թ.)⁴: Նրանում հեղինակը գրում է. «Պատկանյանը... կոչ էր անում միավորել ազգային ուժերը՝ հայրենիքի ազատության համար մղվող պայքարում» (էջ 45): Հեղինակի այս միտքը Ջ.Գրիգորյանը բացատրում է հետևյալ կերպ. «Այստեղ պարզ երևում է, որ հեղինակը, խոսելով ազգային-ազատագրական շարժման կողմնակիցների մասին՝ ընդհանրապես չի փորձում շերտավորված վերլուծման ենթարկել այդ շարժման դասակարգային ուժերը և ցույց չի տալիս այն տարբեր նպատակները, որ այդ շարժման մեջ առաջադրում էին առանձին դասակարգեր և նրանց իդեոլոգիաները»⁵:

Ապա անցնելով «Միասնական հոսանքի» հայեցակարգի ազդեցության դրսևորումներին՝ նորագույն պատմության առանձին հարցերի ուսումնասիրման բնագավառին, Ջ.Գրիգորյանը օրինակ է մատնանշում Խ.Բադալյանի «Անգլո-ամերիկյան գիշատիչ իմպերիալիզմի ազդեցիվ քաղաքականությունը Հայաստանում 1919-1920թթ.» գրքույկը, որը հրատարակել էր ԵՊՀ-ն 1951 թվականին: Պարզվում է, գրքույկի «հեղինակը համոզես բերելով օրեկտիվիստական մոտեցում, չի կարողացել մինչև վերջ մերկացնել դաշնակներին, որպես հայ ժողովրդի ամենաոխսերիմ թշնամիների ու անգլո-ամե-

¹ Նույն տեղում:

² «Գրական թերթ», 1951, 11 օգոստոսի:

³ ՀՀ ՀԲԿ ԿՊԱ, ֆ.1, ց.31, գ.37, ք.57:

⁴ «Մովետական Հայաստան», 1951, 24 սեպտեմբերի:

⁵ Նույն տեղում:

րիկյան իմպերիալիզմի գործակալների, և թույլ է տվել մի շարք կոպիտ սխալներ»¹:

Իհարկե, Խ.Բադալյանը թույլ էր տվել կոպիտ սխալներ, սակայն դրանք այլ կարգի էին, որոնք հետագայում քննադատվեցին և մերժվեցին հայ պատմագիտության կողմից:

Այս փաստերից հետո Ձ.Գրիգորյանը ներկայացնում է «միասնական հոսանքի» քաղաքական կողմը. «Ամերածեշտ է հասկանալ, որ «միասնական հոսանքի» հարցը նեղ գիտական հարց չէ, ինչպես կարծում են ոմանք: Այդ հարցը նախ և առաջ քաղաքական նշանակություն ունի, մի բան, որ պետք է հստակորեն պատկերացնեն իդեոլոգիական ճակատի մեր աշխատողները»:

Որո՞նք են այդ հարցի քաղաքական կողմերն ըստ Ձ.Գրիգորյանի: Նորից կատարենք մեջբերում նրա ելույթից. «Հայտնի է, որ հայ բուրժուական մացիոնալիստական պատմագիտությունը, կեղծելով պատմական իրականությունը, 19-րդ դարի երկրորդ կեսի հասարակական-քաղաքական հոսանքները քննելիս ընդունում է միայն երկու հոսանք՝ ֆեոդալական-կղերական ռեակցիոն հոսանքը և ազգային-ազատագրական պրոգրեսիվ հոսանքը:

Ազգային-ազատագրական հոսանք ասելով, մացիոնալիստները հասկանում են բուրժուական հոսանքը, որի հաղթանակը պետք է հասցներ հայ ռեակցիոն բուրժուազիայի տիրապետությանը:

Բուրժուական մացիոնալիստական պատմագիտությունը գիտակցաբար ժխտում էր ռևոլուցիոն-դեմոկրատական շարժման առկայությունը, որն արտահայտում էր հայ աշխատավորության շահերը: Դրանով իսկ բուրժուական մացիոնալիստներն աշխատում էին ապացուցել, որ հայ իրականության մեջ հող չի եղել ռևոլուցիոն դեմոկրատիզմի համար, ձգտում էին թուլացնել ռևոլուցիոն-դեմոկրատական շարժման աճը Հայաստանում 19-րդ դարի երկրորդ կեսին:

Դաշնակները, շարունակելով բուրժուական-մացիոնալիստական այդ ռեակցիոն գիծը, այն ուղղեցին պրոլետարական ռևոլուցիոն շարժման և բուլշևիկյան պարտիայի դեմ, աշխատելով ցույց տալ, թե 20-րդ դարում հայ իրականության մեջ հող չի եղել սոցիալիստական ռևոլուցիայի համար: Այստեղից նրանք բխեցնում էին իրենց այն գաղափարական ու ստահող հերյուրանքները, թե Սովետական իշխանությունը դրսից է փաթաթվել հայ ժողովրդի վզին...

Այդպիսով, այն մարդիկ, որոնք չեն ըմբռնում «միասնական հոսանքի» թեորիայի քաղաքական վնասակարությունը և տուրք են տալիս այդ թեորիային, օբեկտիվորեն ջուր են լցնում բուրժուական մացիոնալիզմի ջրաղացին:

Այդ սխալների պատճառը, նախ և առաջ, այն է, որ գիտական կադրերի գաղափարական կոփման և մարքսիստական իդեոլոգիայով զինելու ասպարեզում դեռ մինչև այժմ էլ լուրջ թերություններ կան»²:

¹ Նույն տեղում:

² Նույն տեղում, 1952, 24 սեպտեմբերի:

Ելնելով վերոհիշյալից, Զ.Գրիգորյանը խնդիր է դնում գիտական հիմնարկների և բուհերի կուսկազմակերպությունների և «գաղափարախոսական ճակատի» բոլոր աշխատողների առջև անդուլ կերպով պայքար մղել բուրժուական ազգայնականության ամեն տեսակ դրսևորումների դեմ, մասնավորապես «միասնական հոսանքի» տեսության դեմ¹:

Այս համծնարարականների հիման վրա ՀԽՍՀ Գիտությունների ակադեմիան 1952թ. վերջերին կազմակերպեց գիտական բանավեճեր նվիրված «18-20 դարերի հասարակական-քաղաքական հոսանքների և ազգային-ազատագրական շարժումների ուսումնասիրման բուրժուա-ազգայնական հայացքների դրսևորումների մերկացմանը»: Անցկացվեցին երեք բանավեճեր՝ «Հասարակական-քաղաքական հոսանքները 18-րդ դարի վերջի և 19-րդ դարի սկզբի հայ ազատագրական շարժման մեջ», «Սխալ հայեցակարգը 19-րդ դարի 50-60-ական թվականների հայ հեղափոխական դեմոկրատների և բուրժուական լիբերալների գնահատելու գործում» և «Ազգային-ազատագրական շարժումները և հասարակական-քաղաքական հոսանքները Հայաստանում 19-րդ դարի երկրորդ կեսին» թեմաներով²:

Բանավեճերի արդյունքների մասին ԳԱ հասարակական գիտությունների բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղար, պատմության ինստիտուտի տնօրեն Արզար Հովհաննիսյանը դեկտեմբերի 26-ին ընդարձակ՝ «ոչ պաշտոնական» նամակով հայտնում է ՀԿ(Բ)Կ Կենտկոմի քարտուղար Գ.Հարությունյանին:

Նշելով, որ առաջին երկու բանավեճերը անցել են ընդհանուր առմամբ բավարար մակարդակով, սակայն երրորդը՝ կենտրոնականը, իր նշանակությամբ չի տվել ոչ մի արդյունք և փաստորեն ձախողվել է: Բանավեճի ձախողման մեղավոր Ար.Հովհաննիսյանը համարում էր ԳԱ փոխպրեզիդենտ Մ.Ներսիսյանին, որն իր զեկուցման մեջ «ոչ միայն չբացահայտեց ինչպես իր աշխատանքներում, այնպես էլ այլ պատմաբանների աշխատանքներում (Վ.Պարսամյան և ուրիշներ) պարունակվող լուրջ սխալները, այլև, ըստ էության, նորից կրկնեց հայկական ազգային-ազատագրական շարժումների մասին ոչ մարքսյան հայեցակարգը, որոնք ընկած են նրա «Հայկական ազգային-ազատագրական շարժումները 19-րդ դարի 60-80-ական թվականներին» դոկտորական ատենախոսության հիմքում»:

Մ. Ներսիսյանի կարծիքով, շարունակում է Ար. Հովհաննիսյանը, հայկական ազգային շարժումը կրում է գյուղացիական-դեմոկրատական բնույթ և նրանում գլխավոր դերը կատարում էր գյուղացիությունը: Այս «հայեցակարգը հակասում էր ազգային շարժման մասին մարքսիստական-լենինյան ուսմունքին, որը զարգացրել և հիմնավորել էր ընկ. Ատալինը»: Առաջնորդը սովորեցնում էր, որ ցանկացած ազգային շարժում կապիտալիզմի դարաշր-

¹ Նույն տեղում:

² ՀՀ ՀՔԿՓ ԿՊԱ, ֆ.1, ց.33, գ.34, ք.16:

³ Նույն տեղում, ք.25:

⁴ Նույն տեղում, ք.25:

ջանում հանդիսանում էր իր բնույթով և իր էությամբ բուրժուական (Երկեր, հ.2, էջ 311):

Նամակի էջերում Ար.Յովհաննիսյանը վերլուծում է Մ.Ներսիսյանի վերոհիշյալ աշխատության «սխալները» և վերջում նշում. «ես կարծում եմ, որ անհրաժեշտ է հասնել նրան (որը ես չեմ կարող անել), որպեսզի ընկ.Ներսիսյանը այս կամ այն ձևով բացահայտի իր սխալները և միջոցներ ձեռնարկի դրանք ուղղելու համար: Առանց դրան անհնարին է իրագործել կենտրոնական կոմիտեի և անձամբ Ձեր տրված ցուցումները «միասնական հոսանքի» բուրժուա-ազգայնական հայեցակարգի դրսևորումները մինչև վերջ արմատախիլ անելու մասին, մասնավորապես 19-րդ դարի 2-րդ կեսի հասարակական-քաղաքական հոսանքների գնահատման հարցում»¹: Իր համոզմունքը մամակագիրը բացատրում է նրանով, որ ոչ հեռավոր անցյալում ինքն էլ է գտնվել նման վիճակում, սակայն երբ կենտրոնական կոմիտեն 1950թ. ապրիլի 5-ին քննարկել և բացահայտել էր նրա «Ռուսաստանը և հայ ազատագրական շարժումը 18-րդ դարի 80-ական թվականներին» մեմագրությունում թույլ տված սխալները, նա համոզեա էր եկել ինքնաքննադատական հողվածներով՝ նվիրված այդ սխալներին, ապա համոզվել է, որ բարձրացել է իր հեղինակությունը հասարակության մեջ²:

Կենտկոմի առաջին քարտուղարի հանձնարարությամբ պատմաբան-կուսաշխատողներ Ծատուր Աղայանը, Յովհաննես Ինճիկյանը, Լևոն Բաբայանը, Վարդան Ավետիսյանը և մամակի հեղինակ Արզար Յովհաննիսյանը 1953թ. հունվարի 6-ին ՅԿԿ Կենտկոմ են ներկայացնում բանավեճերի արդյունքների մասին զեկուցագիր, որտեղ Մ.Ներսիսյանի հետ ներկայացվում են նաև Վ.Պարսամյանի և Վ.Ռշտունու «սխալ հայեցակարգերը»³:

Հաջորդ օրը, հունվարի 7-ին ՅԿԿ Կենտկոմի բյուրոն քննարկում և ընդունում է «ՀԽՍՀ ԳԱ հասարակագիտական բաժանմունքի անցկացրած բանավեճերի մասին» որոշումը, որը հանդիսացավ Կենտկոմի՝ «միասնական հոսանքի» քննադատության վերջին անդրադարձը:

ՅԿԿ Կենտկոմի որոշման արձանագրային մասը հիմնականում կրկնում էր Արզար Յովհաննիսյանի մամակի և 5 պատմաբանների զեկուցագրի բովանդակությունները, միայն ավելացված էր այն, որ Վ.Ռշտունու և Վ.Պարսամյանի աշխատանքները գրված են պատմաբաններ Լեոի և Աշոտ Յովհաննիսյանի բուրժուա-ազգայնական հայեցակարգի ազդեցության տակ⁴:

ՅԿԿ Կենտկոմի բյուրոն հանձնարարում է ԳԱ հասարակագիտական բաժանմունքի հերթական՝ «Հեղափոխական շարժումները և բուրժուա-ազգայնական հոսանքները ու կուսակցությունները 19-րդ դարի վերջին և 20-րդ դարի սկզբին» թեմայով բանավեճում ընդգրկել և խորությամբ լուսաբանել նաև 19-րդ դարի 2-րդ կեսի ազգային-ազատագրական շարժումներին և հա-

¹ Նույն տեղում, ք.26:

² Նույն տեղում, ք.35:

³ Նույն տեղում, ք.15-24:

⁴ Նույն տեղում, գ.26, ք.5:

սարակական-քաղաքական հոսանքներին վերաբերվող հարցերը, մերկացնել բուրժուա-ազգայնական սխալների դրսևորումները պատմաբանների և գրականագետների տվյալ ժամանակաշրջանին վերաբերվող աշխատություններում¹:

ՀԿ(բ)Կ Կենտկոմի որոշման ոգով «Սովետական Հայաստան» և «Կոմունիստ» թերթերը հունվարի 9-ին հրապարակում են «Արմատախիլ անել բուրժուա-նացիոնալիստական իդեոլոգիայի ամեն մի դրսևորումը սովետահայ պատմագիտության և գրականագիտության մեջ» վերնագրով խմբագրական հոդվածներ, որտեղ նշվում է, որ բանավեճերի «անբավարար ընթացքը, քննադատության և ինքնաքննադատության թույլ ծավալումը ցույց տվեցին, որ ՀՍՍՌ գիտությունների ակադեմիայի նախագահությունը, հասարակական գիտությունների բաժանմունքը (բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղար Աբ. Հովհաննիսյան) և սկզբնական պարտիական կազմակերպությունները անհրաժեշտ լրջությամբ չեն զբաղվել դիսկուսիաները նախապատրաստելու և անցկացնելու խիստ կարևոր գործով»²:

Այս անհիմն մեղադրանքներին ծայնակցեց «Պրավդա» թերթը: Հունվարի 14-ին թերթում տպագրվեց հայաստանյան թղթակից Գ.Հայրյանի «Վճռականապես արմատախիլ անել գիտական աշխատանքներում եղած թերությունները» հոդվածը: ՀԽՍՀ ԳԱ հասարակական գիտությունների բաժանմունքի, գրականության և պատմության ինստիտուտի, փիլիսոփայության սեկտորի «աշխատանքների անբարեխիղճ վիճակի» մասին: Հոդվածագիրը, ներկայացնելով այդ ինստիտուտներում տիրող «խորթ բարքերը, փոխադարձ երաշխավորությունները, սխալների փոխադարձ ներումը», անգուսպ մեղադրանքների էր ենթարկում առանց այդ էլ կործանման եզրին հայտնված մի շարք պատմաբանների և գրականագետների՝ Աբ.Հովհաննիսյանին, Հ.Սկրյանին, Աշ.Հովհաննիսյանին և ուրիշների: Հատկանշական է, որ հոդվածում ներկայացված էին նաև Կենտկոմի քարտուղար Զ.Գրիգորյանի և գեղարվեստական գրականության ու արվեստի բաժնի վարիչ Հ.Մամիկոնյանի «ամենակոպիտ սխալները»³:

Այս հոդվածից շատ չանցած՝ հունվարի 26-ին ՀԿ(բ)Կ Կենտկոմի բյուրոն կատարում է «կազմակերպական հետևություն»՝ պատմության և գրականության ինստիտուտների տնօրեններ Աբ.Հովհաննիսյանը և Մ.Ակրյանը ազատվում են զբաղեցրած պաշտոններից⁴: Գրականության ինստիտուտի տնօրեն է նշանակվում կուսակցական աշխատանքում թրծված Հ.Ամմիկոնյանը, իսկ պատմության ինստիտուտի տնօրեն՝ Ս.Երեմյանը:

Խորհրդահայ մտավորականության դեմ ձեռնարկված «միասնական հոսանքի» կեղծ արշավն ավարտվեց Ստալինի վերահաս մահով և անհնարին է կանխատեսել, թե ինչ կլիներ, եթե այդ մահն ուշանար մի քանի տարի:

¹ Նույն տեղում, ք.6:

² «Սովետական Հայաստան», 1953, 9 հունվարի:

³ Правда, 1953, 14 января.

⁴ ՀՀ ՀԶԿՓ ԿԴԱ, ֆ.1, ց.33, գ.26, ք.109-110: